

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΣΤΑ ΕΔΑΦΗ ΤΗΣ ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ

ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΑΡΑΝΤΖΙΟΝΙ

Η Μαργαρίτα Αραντζιόνι είναι ιστορικός και εθνογράφος, υποψήφια Διδάκτωρ Ιστορικών Επιστημών (από το 1995) και Εξειδικευμένη Ερευνήτρια (από το 2006). Από το 1995 έως το 2014 εργάστηκε στο Ινστιτούτο Ανατολικών Σπουδών της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών της Ουκρανίας, παράρτημα της Κριμαίας.

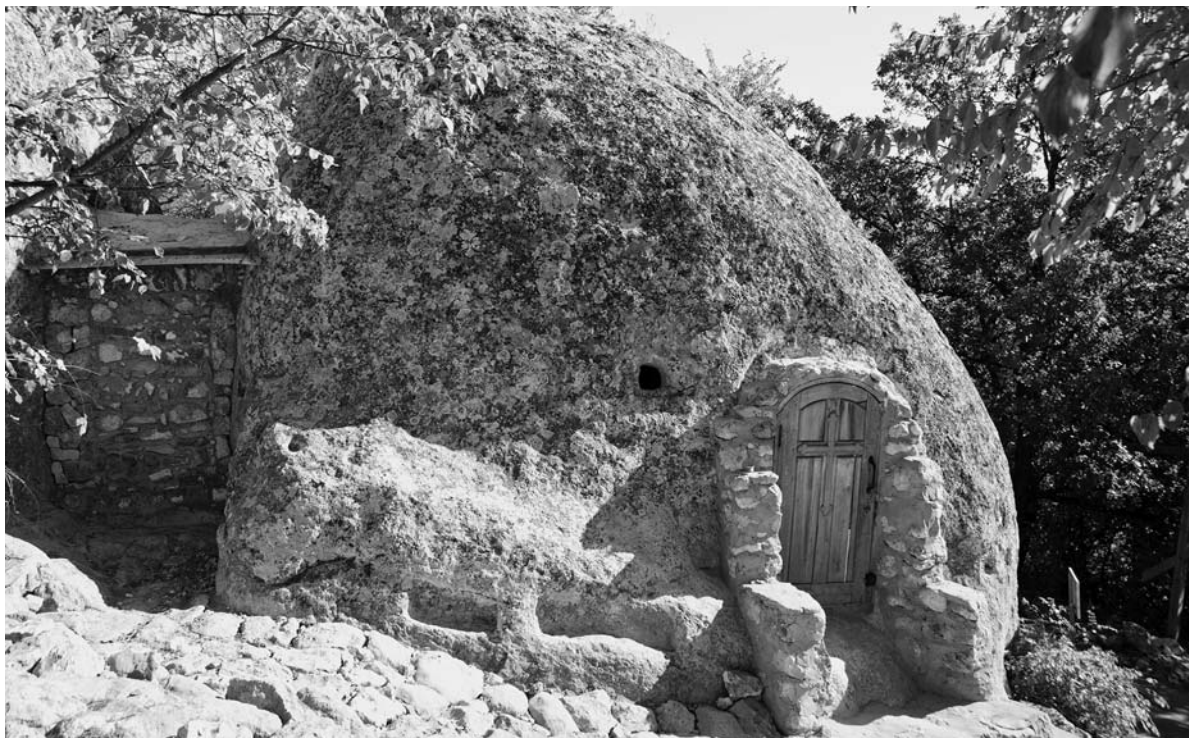
Είναι ειδική στην εθνική ιστορία και τον πολιτισμό του πληθυσμού της Νότιας Ουκρανίας, ειδικότερα, των Αρμενίων, των Ελλήνων και των Τάταρων της Κριμαίας. Στο επίκεντρο της μελέτης της είναι οι ελληνικές κοινότητες της Ουκρανίας, ιδιαίτερα οι Έλληνες της Κριμαίας και της Αζοφικής. Επί πολλά χρόνια, διερευνά τις σχέσεις μεταξύ των εθνοτήτων, το ζήτημα καταπολέμησης της Ξενοφοβίας, καλλιέργεια ανοχής και κουλτούρας ειρήνης στα παιδιά και στους ενήλικους, διεκπεραιώνει επιστημονικά και εκπαιδευτικά προγράμματα.

Στο ενεργητικό της περισσότερα από 120 άρθρα και δημοσιεύσεις. Από τον Μάρτιο του 2014 ζει και εργάζεται στο Κίεβο ως "εσωτερικά εκτοπισμένη από την Κριμαία". Από τον Μάιο του 2014 είναι Εξειδικευμένη Ερευνήτρια (επιστημονικός τίτλος) στο Ινστιτούτο Ανατολικών Σπουδών του Α. Κρίμσκι της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών της Ουκρανίας.

Οι Έλληνες, που αποτελούν την εθνική κοινότητα η οποία κατοικεί στα εδάφη της σύγχρονης Ουκρανίας από τα αρχαία χρόνια, μπορούν να θεωρηθούν ως αυτόχθον πληθυσμός της περιοχής. Οι αρχαιότεροι Ελληνικοί οικισμοί ήταν: Όλβια, Τύρας, Νικόνιος, Παντικαπαίον, Χερσόνησος, Κερκινίτιδα, Καλός Λιμένας, Θεοδοσία, Τυριτάκη, Νυμφέας, Πορθύμιος, Μυρμήκιο, Άκρα, Ιλούρατον και άλλοι, και είχαν ιδρυθεί κυρίως τον 5ο αιώνα π. Χ. στα βόρεια παράλια της Μαύρης Θάλασσας, στα νότια παράλια της Αζοφικής Θάλασσας και κατά μήκος του σημερινού στενού του Κερτς. Ένα μέρος των ελληνικών πόλεων της Κριμαίας τον 5ο αιώνα π. Χ. έγινε μέρος του βασιλείου του Βοσπόρου με πρωτεύουσα το Παντικαπαίον (σύγχρονο Κερτς), και αργότερα - από τον 2ο αιώνα π. Χ. - του βασιλείου του Πόντου. Από εκείνη την εποχή στα εδάφη της Ουκρανίας έμειναν πολλά μνημεία της ιστορίας και του πολιτισμού - αρχαίες πόλεις, που ερευνώνται από τις ουκρανικές και διεθνείς αρχαιολογικές αποστολές, νεκροπόλεις και κρύπτες με μοναδική αρχιτεκτονική και ζωγραφική, τοιχογραφίες, ψηφιδωτά, επιγραμμιατικά μνημεία, νομισματικές συλλογές, κεραμικά και μεταλλικά πιάτα και χειροποίητα κοσμήματα, φτιαγμένα από τους ντόπιους Έλληνες τεχνίτες. Δυστυχώς, μετά τον 3ο - 4ο αιώνα π. Χ. το μεγαλύτερο μέρος των αρχαίων οικισμών (εκτός από τη Χερσόνησο και τον Παντικαπαίον) έπαψαν να υπάρχουν, επειδή δε μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν την εισβολή των Γότθων και αργότερα των Ούννων.

Στην Ουκρανία επίσης υπάρχουν πολλά μνημεία του ελληνικού πολιτισμού του Μεσαίωνα - της εποχής του Βυζαντίου. Αυτά περιλαμβάνουν τις εκκλησίες

και το φρούριο στο Μπιλγοροντ-Δνειστέρου (αρχαία Τύρας, Ακ-Κερμάν), Κερτς (Παντικαπαίον), Κίεβο και Σεβαστούπολη (Χερσόνησος), Θεοδοσία (Κάφφα) κλπ., όπως και οι λεγόμενες «Πόλεις των Σπηλαιών» - το φρούριο και το μοναστήρι στην περιοχή Μπαχτσισαράι της Κριμαίας. Όλα αυτά άρχισαν να χτίζονται από βυζαντινούς αρχιτέκτονες κατά την εποχή του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Α', για να προστατεύσουν τα βόρεια σύνορα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και τις ομοσπονδίες της Αυτοκρατορίας - τους Έλληνες και τους Γότθους της Κριμαίας. Τη μεγαλύτερη διάδοση και ανάπτυξη γνώρισαν όμως κατά τον 13ο - 15ο αιώνα, όταν οι Έλληνες αναγκάστηκαν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους από τις επιθέσεις των Γενουατών και της Ορδής και αγωνίζονταν για το δικαίωμά τους να χρησιμοποιούν τα οφέλη από το Δρόμο του Μεταξιού, του οποίου μια από τις βόρειες διαδρομές περνούσε από την Κριμαία και την Αζοφική. Επίσης οι Έλληνες της βόρειας πλευράς της Μαύρης Θάλασσας και ειδικότερα της Κριμαίας, χρησιμοποιούσαν ενεργά και τον Δρόμο του Κεχριμπαριού, ο οποίος συνέδεε τη Βόρεια και τη Νότια Ευρώπη. Σλάβοι - ο κύριος πληθυσμός του κράτους των Ρως του Κιέβου, που σχηματίστηκε στις όχθες του Δνειπερου τον 9ο αιώνα, ονόμαζαν αυτόν τον δρόμο «Ο δρόμος από τους Βίκινγκς στους Έλληνες». Η ανάπτυξη του εμπορίου και ο εκχριστιανισμός των Ρως του Κιέβου, ο οποίος έλαβε χώρα μετά το βάπτισμα του πρίγκιπα Βολοντιμίρ του Κιέβου στη Χερσόνησο το 988, είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη των σχέσεων ανάμεσα στους Έλληνες και στους Σλάβους, καθώς και την εγκατάσταση στο Κίεβο και σε άλλα μέρη της χώρας

Η εξωτερική εμφάνιση του θραύσματος ενός βράχου, στο εσωτερικό του οποίου, πιθανόν τον 13ο αιώνα, οι ντόπιοι Έλληνες είχαν σκαλίσει έναν Ιερό Ναό «Τρεις Ιππείς». Τοποθεσία: πρόποδες του βουνού Εσκή-Κερμέν (Παλαιό Φρούριο), της επαρχίας Μπαχτσισαράι της Κριμαίας. (Από το αρχείο της Μαργαρίτας Αραντζιόνι, φωτογραφία του Ίγκορ Σάλνικοφ και της Βικτώρια Τέμνα).

Η σύγχρονη εμφάνιση της ελληνικής τοιχογραφίας του 13ου αιώνα στον Ιερό Ναό «Τρεις Ιππείς» στο εσωτερικό του βράχου, η οποία απεικονίζει ιερούς πολεμιστές. Σύμφωνα με κάποιες εκδοχές είναι είτε απεικόνιση του Αγίου Γεωργίου μαζί με τον Αγ. Θεόδωρο τον Τήρωνα και τον Αγ. Στρατηλάτη ή του Αγ. Γεωργίου με δύο ντόπιους πολεμιστές οι οποίοι αγιοποιήθηκαν. Μπορεί να είναι μια από τις πρώτες απεικονίσεις του Αγ. Γεωργίου της εποχής του Βυζαντίου, δηλαδή του Αγ. Γεωργίου που σκοτώνει το φίδι ή τον δράκοντα ή του Αγ. Γεωργίου Σωτήρα («θαύμα με ένα αγόρι από την Παφλαγονία ο οποίος διασώθηκε από την αιχμαλωσία»). Σχεδόν κατεστραμμένη ελληνική επιγραφή μεταφράζεται ως εξής: «Η Εκκλησία σκαλισμένη και οι Άγιοι Μάρτυροι του Χριστού ζωγραφισμένοι για τη σωτηρία και τη συγχώρεση των αμαρτιών». Τοποθεσία: πρόποδες του βουνού Εσκή-Κερμέν (Παλαιό Φρούριο), της επαρχίας Μπαχτσισαράι της Κριμαίας. (Από το αρχείο της Μ. Αραντζιόνι, φωτογραφία του Ι. Σάλνικοφ, Β.Τέμνα).

των Ελλήνων εμπόρων, τεχνιτών, ιερέων και αριστοκρατών. Θα πρέπει να σημειωθεί η μεγάλη επίδραση της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού στη δημιουργία του πολιτισμού των Ρως του Κιέβου, αλλά και στην ουκρανική γλώσσα.

Κατά τη Βυζαντινή περίοδο στην Κριμαία σταδιακά άρχισε να παίρνει μορφή και να αποκτά τα χαρακτηριστικά της η εθνική ελληνική κοινότητα, που αργότερα έγινε γνωστή ως Έλληνες της Μαριούπολης. Η συντριπτική πλειοψηφία των ερευνητών, τούς θεωρεί ξεχωριστή ομάδα του ελληνικού έθνους. Οι επιστήμονες μελέτησαν τη διάλεκτό τους και χωρίς να αρνούνται την επιρροή του αρχαίου πολιτισμού, έχουν την άποψη πως είναι απόγονοι των Ελλήνων αποίκων της Βυζαντινής εποχής. Επίσης δίνουν έμφαση στην επίδραση των Ελλήνων μεταναστών από την Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, των Βαλκανίων, της Μικράς Ασίας και από μερικά ελληνικά νησιά στη διαμόρφωση των παραδόσεων, της διαλέκτου και των ιδιομορφιών των Ελλήνων της Κριμαίας την εποχή του Μεσαίωνα. Είναι πιθανή συμμετοχή στην εθνογένεση των Ελλήνων της Κριμαίας των εκχριστιανισμένων Γόθων, Αλανών και μερικών εκπροσώπων των τουρκόφωνων φυλών, οι οποίες από τον 3ο έως 15ο αιώνα υπήρξαν στη χερσόνησο και σταδιακά εξελληνίστηκαν.

Η δημιουργία τον 14ο - 15ο αιώνα του κράτους των Ελλήνων - του πριγκιπάτου της Θεοδώρου, γνωστού και ως Γοθία, συνέβαλε στην εδραίωση της ελληνικής κοινότητας της Κριμαίας. Είναι αξιοσημείωτο ότι το

πριγκιπάτο της Θεοδώρου υπήρχε για 22 χρόνια ακόμα μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης και κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς μόνο το 1475. Μετά την κατάκτηση της Κριμαίας από τους Τούρκους πολλοί Έλληνες έγιναν υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Με την ίδρυση του Χανάτου της Κριμαίας με πρωτεύουσα το Μπαχτσισαράι, υπήρξε σημαντική αύξηση του τουρκόφωνου πληθυσμού και με την πολιτισμική επιρροή των τουρκόφωνων πληθυσμών, τον 16ο - 17ο αιώνα, ένα μέρος των Ελλήνων της Κριμαίας καθώς και μέρος των Ελλήνων του Πόντου, υποβλήθηκαν σε διαδικασίες γλωσσικής αφομοίωσης και έγιναν τουρκόφωνοι.

Η μετανάστευση των Ελλήνων στα εδάφη της σύγχρονης κεντρικής και δυτικής Ουκρανίας αυξάνεται κατά τη διάρκεια των Σταυροφοριών, των επιδρομών των Μογγόλων, και πάνω απ' όλα με την οθωμανική επέκταση. Πολλοί από τους εκτοπισμένους Έλληνες γρήγορα εξομοιώνονται πιθανών λόγω διάσπαρτων σημείων διαμονής. Πολλές ουκρανικές μικροαστές οικογένειες των ευγενών ήταν ελληνικής καταγωγής, όπως: Καπνίστες, Τομαράδες, Καμπουρλέοιδες, Μαζαράκηδες και άλλες. Στις μεγάλες πόλεις, όπως το Κιέβο, το Λβίβ, το Νίζιν, όπου οι Έλληνες μετανάστες ζούσαν συμπαγώς και οι κοινότητες συνεχώς αναπληρωνόντουσαν από νέα μέλη, ιδρύθηκαν ελληνικές «αδελφότητες».

Τον 16ο-17ο αιώνα μια από τις πιο γνωστές ήταν η ελληνική κοινότητα του Λβίβ. Μεταξύ των μελών της ήταν ο Γιάννης Αλεβίζιος, Αρφάντος Μαρινέτος, Γιούρι Παπάρα, Γιάννης Αφένδικ, Ιωάννης Μαζαράκης, αλλά ο πιο φημισμένος ήταν ο έμπορος από την Κρήτη - Κωνσταντίνος Κορνιακός. Ήταν ένας από τους ιδρυτές της Ορθόδοξης Αδελφότητας Κοίμησης της Θεοτόκου (1586). Με δική του δαπάνη χτίστηκε ο "Πύργος του Κορνιακ", ο οποίος ακόμη και σήμερα είναι ένα από τα αρχιτεκτονικά σύμβολα του Λβίβ. Οι Έλληνες έμποροι δημιούργησαν επίσης εμπορικά κέντρα σε Καμιανετς-Ποντίσκ, Ζαμόστια και σε μερικές άλλες πόλεις της Δυτικής Ουκρανίας και για αρκετό καιρό με επιτυχία συναγωνίζονταν τους Αρμένιους, τους Εβραίους και τους Πολωνούς εμπόρους, και μαζί με τους Ουκρανούς αντιστέκονταν στην επιρροή της Καθολικής Εκκλησίας. Ήδη όμως στις αρχές του 16ου αιώνα οι περισσότεροι από τους απογόνους των ελληνικών οικογενειών στη Δυτική Ουκρανία αφομοιώνονται από τον τοπικό πληθυσμό.

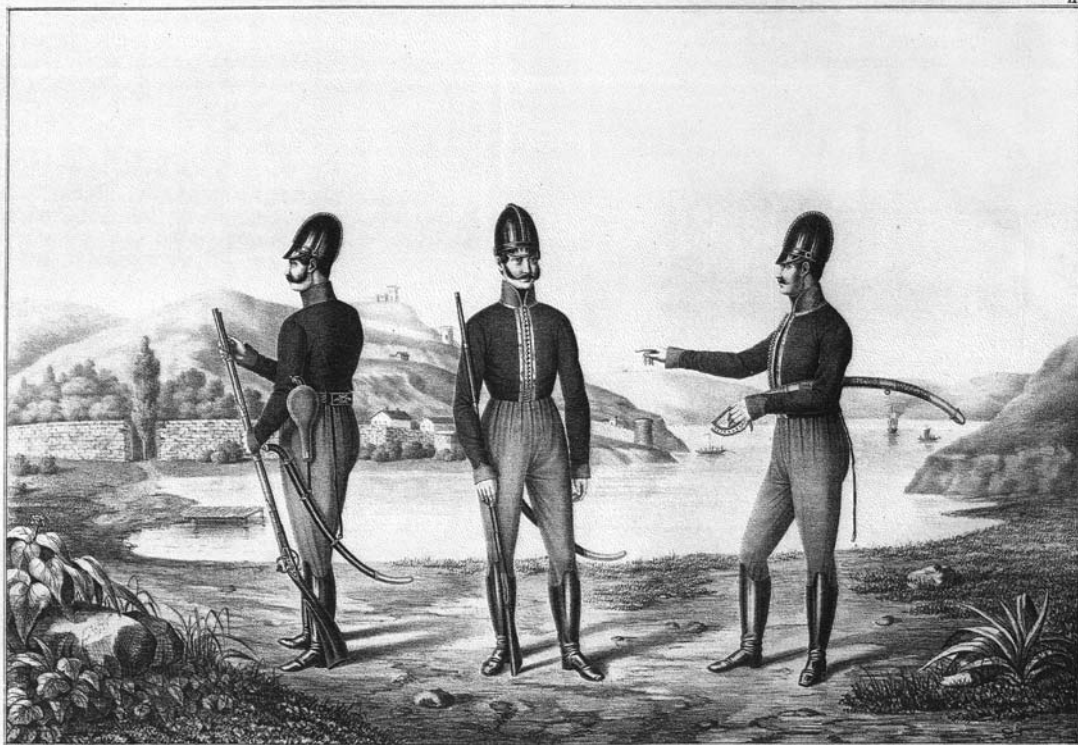
Τον 17ο και 18ο αιώνα αυξήθηκε σημαντικά ο ρόλος της ελληνικής εμπορικής κοινότητας της πόλης Νίζιν, που ήταν τότε το σταυροδρόμι των εμπορικών οδών. Η κοινότητα ιδρύθηκε το 1675 ή το 1696 από

Ένα τμήμα του μεσαιωνικού μοναστηριού των σπηλαίων και του φρουρίου Καλαμίτα, το οποίο προστάτευε το δυτικό φυλάκιο και τις πύλες προς τη θάλασσα του Γοθο-Ελληνικού Πριγκιπάτου της Θεοδώρου. Τοποθεσία: πόλη Ίνκερμαν, στα περίχωρα της Σεβαστούπολης. (Η φωτογράφιση έγινε στα τέλη της δεκαετίας του 1990, Μ. Αραντζιόνι, Ι. Σάλνικοφ).

τον Χριστόφορο (Χριστόδουλο) Δημήτριοφ. Σύμφωνα με την απογραφή του 1782 στην Ελληνική αδελφότητα του Νίζιν ανήκαν 765 άτομα (αποτελούσαν 8% από το συνολικό πληθυσμό της πόλης εκείνη την εποχή), ενώ γύρω στα 100 άτομα ήταν βαφτισμένα ως Τούρκοι, Πέρσες και άλλα. Για να γίνει κανείς μέλος αυτής της κοινότητας, έπρεπε να αναγνωρίζει την ελληνική πίστη και να ομιλεί την ελληνική γλώσσα. Τα Διατάγματα των Ουκρανών Γετμάνων χάριζαν στους Έλληνες του Νίζιν δικαίωμα να ασκούν εμπόριο χωρίς να πληρώνουν φόρους, να έχουν δικό τους δικαστήριο και δικαστή. Εδώ ιδρύθηκε το ελληνικό σχολείο, οι έμποροι διέθεταν πολλά χρήματα για φιλανθρωπικούς σκοπούς. Ένα

επεκτείνεται νότια, με αποτέλεσμα να έχουν αλλάξει τα σύνορα και εμπορικοί οδοί, ως συνέπεια οι Έλληνες άρχισαν να εγκαταλείπουν το Νίζιν και σταδιακά να εγκαθίστανται σε άλλες πόλεις. Έτσι, μαζί με τους εμπόρους από την Κωνσταντινούπολη, από τα ελληνικά νησιά, τη Βεσσαραβία, τη Βενετία, το 1750 ίδρυσαν την ελληνική εμπορική κοινότητα στην πόλη Ελισαβετγκράντ (Κιροβογκράντ, το σημερινό Κροπιβνίτσκι). Αργότερα έδωσαν την ονομασία “Νίζινσκα” (του Νίζιν – σημ. μεταφρ.) σε ένα δρόμο της Οδησσού και ίδρυσαν την ελληνική κοινότητα στο Μικολάιβ.

Την περίοδο των ρωσοτουρκικών πολέμων του τελευταίου τέταρτου του 18ου - 19ου αιώνα αυξήθηκε

ΒΛΑΚΛΑΒΣΚΙΉ ΓΡΕΧΕΣΚΙΉ ΒΑΤΑΛΙΟΝΉ.

Ρυδοβού.

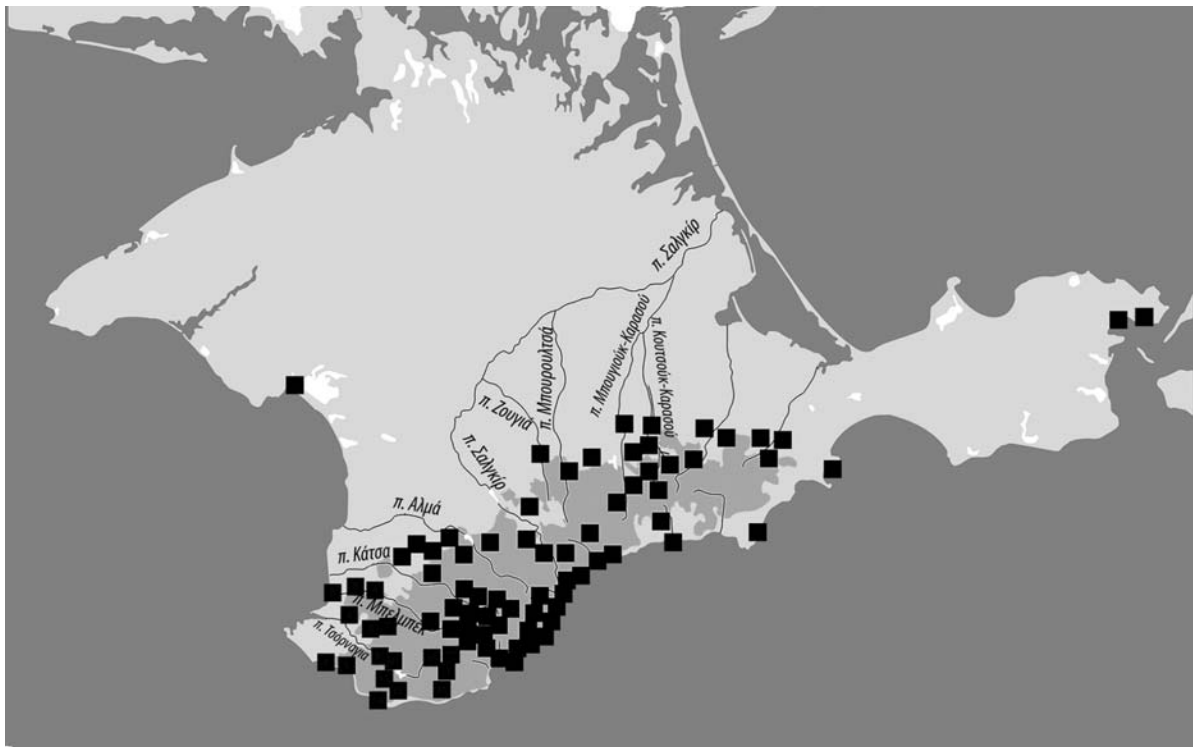
Υπηρερ-Οφικερ.

Οφικερ.

Οι στρατιώτες και οι αξιωματικοί του ελληνικού τάγματος Μπαλακλάβα με στρατιωτικές στολές. Αναφέρεται στην έκδοση: Σαφόνος Σ. Τα υπολείμματα των ελληνικών ταγμάτων στη Ρωσία ή η σημερινή πληθυσμιακή ομάδα της Μπαλακλάβα // Σημειώσεις της Εταιρείας της Ιστορίας και των Αρχαιοτήτων της Οδησσού, 1844, τόμος 1, σελ. 205-236.

ζωντανό παράδειγμα των φιλάνθρωπων του Νίζιν ήταν οι αδελφοί Αναστάς και Μικόλα Ζωσιμάδες, από το χωριό Γραμμένο των Ιωαννίνων. Έστειλαν κάθε χρόνο στη μακρινή Ελλάδα μεγάλα χρηματικά ποσά για φτωχούς και άπορους, για φυλακισμένους χρεοκοπημένους, για δημιουργία και συντήρηση διάφορων φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, ορθόδοξων εκκλησιών, σχολείων, βιβλιοθηκών, νοσοκομείων. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι Έλληνες του Νίζιν είχαν καταγωγή κυρίως από τη Βόρεια Ελλάδα - τη Μακεδονία και την Ήπειρο. Από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα η Ρωσική Αυτοκρατορία άρχισε να

σημαντικά ο αριθμός των Ελλήνων στρατιωτικών οι οποίοι μετακόμιζαν στα εδάφη της σύγχρονης Ουκρανίας από διάφορες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το 1775 έγινε εγκατάσταση στην Κριμαία (Κερτς και Γενι-Καλέ) των 1500 ατόμων του λεγόμενου «Ελληνικού Στρατού», το οποίο αποτελούντο κυρίως από τους Έλληνες της Πελοποννήσου και των Δωδεκανήσων. Αργότερα, ένα μέρος αυτών των Ελλήνων μετέφεραν στο Ταγκανρόγκ, στη Χερσώνα και στην περιοχή του Μικολάιβ. Μετά το 1784 όλοι οι Έλληνες στρατιωτικοί και οι οικογένειές τους μετακινούνται από το Κερτς στη Μπαλα-

Ο χάρτης-σχεδιάγραμμα των ελληνικών οικισμών στην Κριμαία το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα. (Δημιουργός - Μαργαρίτα Αραντζιόνι, σχέδιο - Μαργαρίτα Κοζλόβα).

κλάβα και στα γύρω χωριά. Το σχηματισμένο ελληνικό πεζικό τάγμα Μπαλακλάβα είχε ενταχθεί στα «στρατεύματα των Κοζάκων» της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και υπήρξε μέχρι το 1859. Συμπληρωνόταν συνεχώς από τους νέους μετανάστες και αργότερα με τους εθελοντές από τα τάγματα που διαλύονταν: το Ελληνικό Τάγμα της Οδησού (1819) και την Ελληνική Λεγεώνα του Νικόλαου Α' (1856). Οι Έλληνες που παρέμειναν στο Κερτς ασχολήθηκαν με την αλιεία και το εμπόριο, είχαν το προνόμιο κοινωνικής θέσης και ένα δικό τους όργανο αυτοδιοίκησης «Ειρηνοδικεία της Βοσπόρου».

Το 1778-1780 η κυβέρνηση της Αικατερίνης Β' σε συνεργασία με τον τελευταίο Μητροπολίτη της Γοτθίας και της Κάφας - τον Ιγνάτιο (Γκοζαντίνοφ) - οργάνωσε την μετεγκατάσταση των Χριστιανών της Κριμαίας (των Ελλήνων, των Αρμενίων, των Βολόχων, των Γεωργιανών) στη βόρεια ακτή της Αζοφικής Θάλασσας. Έτσι οι απόγονοι της Ελληνικής Βυζαντινής περιόδου - περισσότερα από 18.000 άτομα - είχαν εγκαταλείψει τα σπίτια τους, σχεδόν σε 80 πόλεις της Κριμαίας. Αυτό έγινε με σκοπό να διευκολυνθούν οι Ρώσοι στην πρώτη προσάρτηση της χερσονήσου της Κριμαίας, η οποία πραγματοποιήθηκε

Η νεαρή γυναίκα από τη Μαριούπολη με παραδοσιακή ενδυμασία αρχών του 20ου αιώνα. Πιθανών, κάτοικος του χωριού Βελίκα Καρακούμπα (σήμερα είναι χωριό Ροζντόλνι κοντά στο Σταρομπέσιφ, περιοχή του Ντονέσκ). Φωτογραφία του Ν. Ρέπνικοφ, 1913. (Το αντίγραφο έβγαλε η Μ. Αραντζιόνι στο Ρωσικό Μουσείο Εθνογραφίας (Αγία Πετρούπολη), από τη συλλογή του Ν. Ρέπνικοφ, № 3282-21).

μετά από πέντε χρόνια, καθώς και για να κατοικηθούν οι περιοχές που έμειναν ακατοίκητες μετά την εξάλειψη των Ουκρανών Κοζάκων από το προπύργιό τους - το Σίτς του Ζαπορίζια - από τη Ρωσική κυβέρνηση. Το κράτος υποσχέθηκε στους Έλληνες-αγρότες ότι θα τους προσφέρει δωρεάν μεγάλα οικοπέδα και πολλά άλλα προνόμια. Μετά από δύο χρόνια περιπλάνησης, μόνο 14.000 των Ελλήνων έφτασαν εκεί όπου τους επέτρεψαν να εγκατασταθούν, στη νότια περιοχή του Ντονέτσκ της σημερινής Ουκρανίας. Εκεί ίδρυσαν 20 χωριά, στα οποία έδωσαν ονομασίες από την πατρίδα τους - την Κριμαία (Παλιά Κριμαία, Γιάλτα, κλπ.) και την «πρωτεύουσα» της περιοχής τους - τη Μαριούπολη. Τους Χριστιανούς της Κριμαίας οι οποίοι ίδρυσαν τους οικισμούς τους στη σημερινή νότια περιοχή του Ντονέτσκ της Ουκρανίας και ακόμη και τους αγρότες οι οποίοι ζούσαν εκτός της Μαριούπολης, σε όλα τα δημόσια έγγραφα τους αναφέρονταν ως «Έλληνες της Μαριούπολης». Σταδιακά αυτή η ονομασία έγινε αποδεκτή και από τους ίδιους τους Έλληνες και γνωστή μεταξύ των ερευνητών σαν όνομα μιας ξεχωριστής ομάδας του ελληνικού έθνους, αν και μερικές φορές τους ονομάζουν επίσης οι Έλληνες της Αζοφικής. Στην κοινότητα των Ελλήνων της Μαριούπολης προσχώρησαν σταδιακά τον 19ο και στις αρχές του 20ου αιώνα οι Έλληνες οι οποίοι μετανάστευσαν από τη Ρωμυλία,

τον Πόντο, τη Βόρεια Ελλάδα, από τα ελληνικά νησιά κλπ., ο αριθμός των οποίων όμως ήταν μικρός, οπότε αφομοιώθηκαν γρήγορα.

Για της ανάγκες της ελληνικής κοινότητας το 1780 ιδρύθηκε η τοπική αυτοδιοίκηση - το Ελληνικό δικαστήριο και μια ξεχωριστή επαρχία. Για μεγάλο χρονικό διάστημα οι Έλληνες της Μαριούπολης ζούσαν απομονωμένοι από άλλες εθνικές ομάδες και μόνο το 1820 στο έδαφός τους σταδιακά άρχισαν να εμφανίζονται τα εβραϊκά, γερμανικά και ουκρανικά χωριά. Η προσαρμογή των Ελλήνων στη νέα θέση ήταν πολύ δύσκολη και για σχεδόν μισό αιώνα, προσπαθούσαν με διάφορους τρόπους να επιστρέψουν στην πατρίδα τους - στην Κριμαία, αλλά η κυβέρνηση τους παρεμπόδιζε με διάφορους τρόπους, ακόμη και τοποθετώντας στρατεύματα στα ελληνικά χωριά. Μόλις περίπου 1.500 άνθρωποι μπόρεσαν να πραγματοποιήσουν το όνειρό τους και να επιστρέψουν στις πόλεις και στα χωριά της χερσονήσου για να εξασφαλιστεί η συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού στην Κριμαία από μια νέα ομάδα Ελλήνων, η οποία άρχισε να δημιουργείται στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα.

Κατά την ίδια περίοδο υπήρξε ακόμη μια μετεγκατάσταση περίπου 4.000 Ελλήνων από τα ελληνικά νησιά του Ιονίου, το νησί της Μενόρκα, από τη σημερινή Μολδαβία, τη Ρουμανία και τα Βαλκάνια.

Ένα μέρος της Θρακικής ελληνικής κοινότητας που επέστρεψε στο χωριό μετά τις σταλινικές διώξεις. Φοράνε παραδοσιακές ενδυμασίες που μόλις είχαν ραφτεί. Τοποθεσία: χωριό Τσορνοπίλλια (πρώην Καρατσόλ) της περιοχής Μπιλογκόρσκ της Κριμαίας. (Φωτογραφία του Ο. Σαμαριτάκη, Παράρτημα του Ιδρύματος του Ελληνικού Πολιτισμού στην Οδησό. 2002).

Η πρώτη φωτογραφία των Ελλήνων Ποντίων, οι οποίοι μετακόμισαν στην πόλη Καρασουμπαζάρ στην Κριμαία το 1916.

1η σειρά: άγνωστος, Σαχινίδης Νικόλαος, Κοκκινίδης Ιωάννης, Γεωργιάδης Στέλιος, Γεωργιάδης Δημήτρης.

2η σειρά: άγνωστος, Χίλης Λάζαρος, Κοκκινίδης, Τσοχάρα Θεόδωρος.

3η σειρά: Στυλιανίδης Χριστόφορος, άγνωστος, Χίλης Ανδρέας, Κοτανίδης Γεώργιος, Γεωργιάδης Βασίλειος.

(Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο της οικογένειας Στυλιανίδη από την πόλη Μπιλογόρσκ της Κριμαίας. Το αντίγραφο έκανε η Μ. Αραντζιόνι με τη δαπάνη του Παραρτήματος του Ιδρύματος του Ελληνικού Πολιτισμού στην Οδησό. 2003).

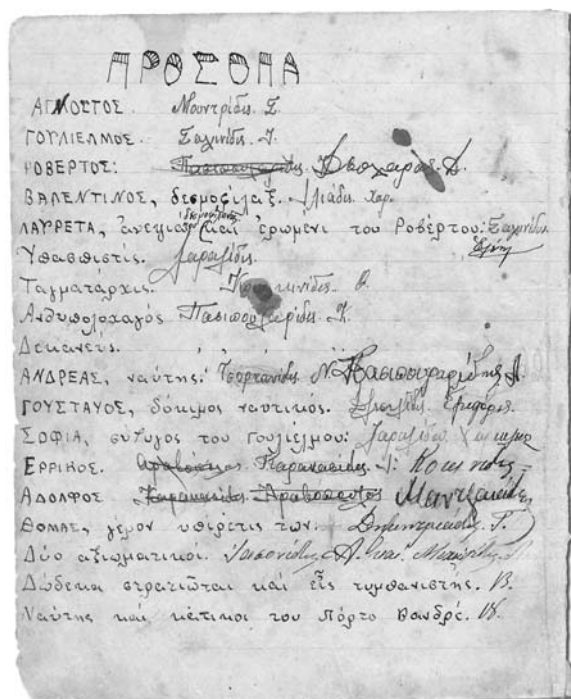
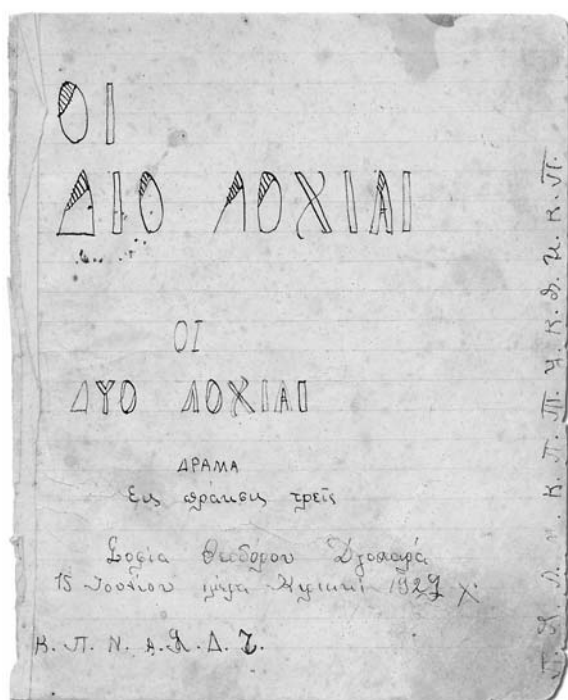
Εγκαταστάθηκαν κυρίως στη Χερσώνα, στο Μικολαΐβ, στην Οδησό, στη Σεβαστούπολη, όπου υπηρετούσαν σε πολεμικά πλοία, ασχολούνταν με θαλάσσιες μεταφορές, εμπόριο, αλιεία και εργαζόντουσαν σε εταιρείες που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες του στόλου. Οι Έλληνες εθελοντές, από τους οποίους σχηματίστηκε το Ελληνικό Τμήμα και αργότερα - το Ελληνικό Τάγμα της Οδησού - εγκαταστάθηκαν στο χωριό Ολεξάντριβκα κοντά στην Οδησό. Πολλοί Έλληνες κατοικούσαν παραδοσιακά στον Ισμαήλ και στο Ρενί. Η ελληνική κοινότητα με μεγάλη επιρροή είχε αναπτυχθεί στην Οδησό, πόλη η οποία για πολύ καιρό αναγνωριζόταν ως εκπαιδευτικό και πολιτιστικό κέντρο όχι μόνο των Ελλήνων της Ουκρανίας, αλλά και της Ελλάδας. Στην Οδησό το 1814 ιδρύθηκε η οργάνωση «Φιλική Εταιρεία» η οποία προετοίμασε την απελευθέρωση της Ελλάδας, επίσης είχε ανοίξει η Ελληνική Εμπορική Σχολή στην οποία δίδασκαν οι καλύτεροι δάσκαλοι του ελληνικού έθνους, εκεί υπήρχε ένα κέντρο για τους πρόσφυγες κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης, κλπ. Οι Έλληνες της Οδησού - οι οικογένειες Ράλλη, Παπούδοφ, Ροδοκανάκη, Μαραζλή και άλλες, δοξά-

στηκαν ως ευεργέτες, επειδή συνέβαλαν στην ανάπτυξη της Ελλάδας και της νέας τους πατρίδας - της Ουκρανίας.

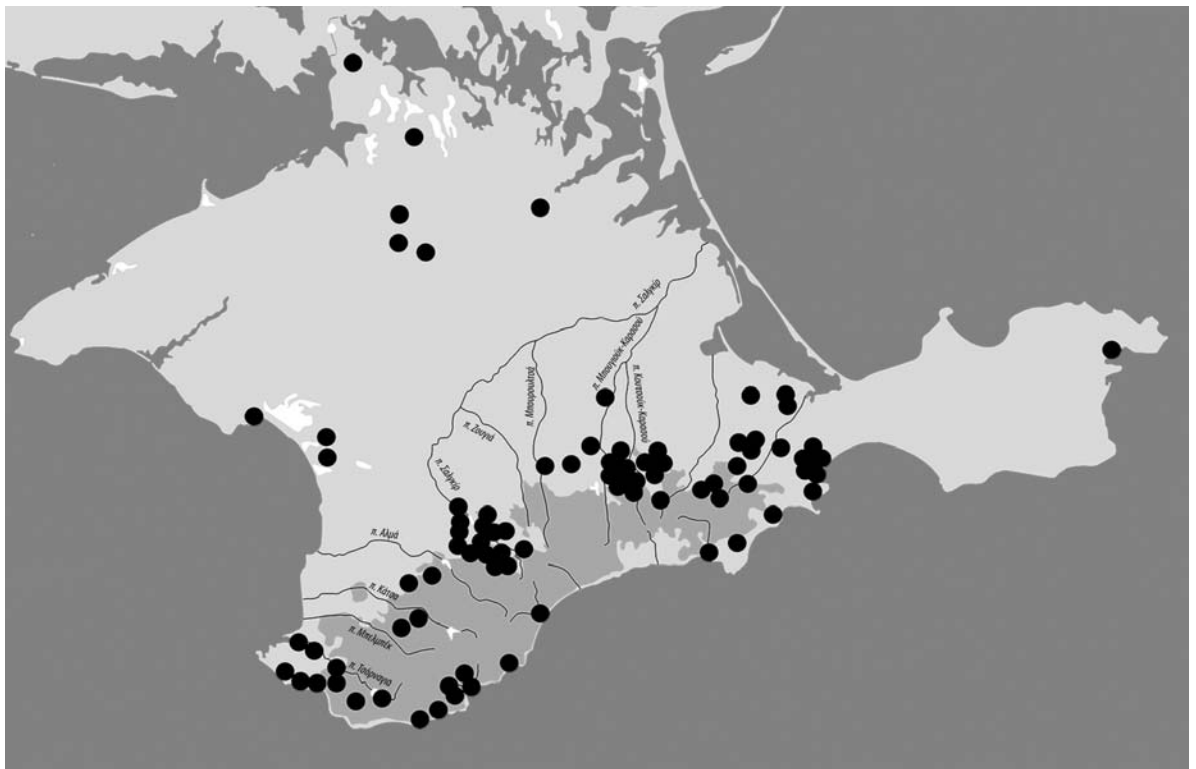
Τον 19ο και στις αρχές του 20ου αιώνα στην Κριμαία, στη Μελιτόπολη, στο Μπερντιάνσκ και στην περιοχή της Οδησού είχε αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των μεταναστών από τις δύο οθωμανικές επαρχίες - από την Ρωμυλία (Έλληνες-Θρακιώτες, μικρασιάτες, κωνσταντινουπολίτες) και από την Ανατολία (Έλληνες του Πόντου). Οι Έλληνες-Θρακιώτες μαζί με τους Βούλγαρους μετακόμισαν στα εδάφη της Ουκρανίας από τη Βουλγαρία και τη Βορειοδυτική Τουρκία την περίοδο: 1802 - 1810, 1828 - 1832, 1856 - 1862. Οι έποικοι είχαν έρθει από τη Βάρνα, Γραμματίκοβο, Μπουργκάς, Αχιάλλο, Ινεάδα, Σωζόπολη, Αγαθούπολη, Σλίβεν και άλλα μέρη. Ίδρυσαν τους οικισμούς τους (Μεγάλο και Μικρό Μπουγιαλικ, Τερνίβκα, Παρκάνι, Ολεξάντριβκα, κλπ.) κοντά στην Οδησό, στη Χερσώνα, στο Μικολαΐβ, καθώς και στην επαρχία της Ταυρίδας - στο ποτάμι Μολότσνα και στην Κριμαία (Κισλάβ, Σταρίν Κρίμ, Ναϊμάν, Καραμπαΐ, Καρατσόλ, κλπ). Επίσης κατοικούσαν διάσπαρτα στην Οδησό, στη Θεοδοσία, στη Πιάλτα, στη Σεβαστού-

Τα μέλη του ερασιτεχνικού θεάτρου του Ελληνικού Συλλόγου της Σεβαστούπολης με τις ελληνικές παραδοσιακές φορεσιές, που κατασκεύασαν μόνοι τους. Μάιος του 1925. Οι περισσότεροι από αυτούς τους Έλληνες δέχτηκαν καταπίεση και εξορισμό το 1934-1939. Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του Β. Στραφόπουλου. (Το αντίγραφο έκανε η Μ. Αραντζιόνι με τη δαπάνη του Παραρτήματος του Ιδρύματος του Ελληνικού Πολιτισμού στην Οδησό. 2003).

Το αντίγραφο της πρώτης και της δεύτερης σελίδας του σημειωματρίου με το χειρόγραφο του έργου το οποίο ανέβαζαν τα μέλη του ερασιτεχνικού θεάτρου της ελληνικής κοινότητας της πόλης Αλούστα και μια λίστα των χαρακτήρων του δράματος με τα ονόματα των ερμηνευτών. Δεκαετία του 1920. (Από το προσωπικό αρχείο της Ο. Κιριάγεβα από την πόλη Μπιλογόρσκ της Κριμαίας. Το αντίγραφο έκανε η Μ. Αραντζιόνι με τη δαπάνη του Παραρτήματος του Ιδρύματος του Ελληνικού Πολιτισμού στην Οδησό. 2005).

Ο χάρτης-σχεδιάγραμμα των ελληνικών οικισμών στην Κριμαία στο τέλος του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, απ' όπου τους είχαν απελάσει το 1944 εξαιτίας της ελληνικής καταγωγής. (Δημιουργός - Μαργαρίτα Αραντζιόνι, σχέδιο - Μαργαρίτα Κοζλόβα).

πολη και σε άλλες πόλεις. Το μεγαλύτερο μέρος των Ελλήνων-εποίκων αποτελούσαν ναυτικοί, αλιείς και τεχνίτες - αρτοποιοί, ξυλουργοί, υαλοτεχνικοί, βαρελοποιοί κ.α. Ελαφρώς μικρότερο ποσοστό αποτελούσαν αγρότες, κηπουροί και καλλιεργητές, ενώ οι έμποροι αποτελούσαν μόνο το ένα δέκατο του συνόλου. Στις περισσότερες κοινές ελληνοβουλγαρικές αποικίες οι Έλληνες αφομοιώθηκαν από τους Βούλγαρους ή μετακόμισαν σε αστικές περιοχές. Οι περισσότεροι Έλληνες-Θρακιώτες στη σύγχρονη Ουκρανία ζουν διασκορπισμένα και σε μεγάλο βαθμό έχουν εξομοιωθεί από τον ντόπιο πληθυσμό. Η εθνική ιδιαιτερότητα των Θρακιωτών φαίνεται καλύτερα μόνο στο χωριό Τσορνοπίλλια (πρώην Καρατσόλ) στην Κριμαία και στο χωριό Ολεξάντριβκα κοντά στην Οδησό. Είναι χαρακτηριστικό, ότι οι Θρακιώτες της Κριμαίας στα παλαιά χρόνια εκτελούσαν την «πυροβασία» - θυσία και τον τελετουργικό χορό πάνω σε αναμμένα κάρβουνα κατά τη διάρκεια του εορτασμού της γιορτής του Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης και είναι αυτό που μπορεί κανείς να δει στη σύγχρονη Ελλάδα στο χωριό Λαγκαδάς.

Τοπικές μετακινήσεις των Ελλήνων του Πόντου στο έδαφος της Ουκρανίας υπήρξαν κατά τη διάρκεια σχεδόν 25 αιώνων, αλλά οι νεοφερμένοι συνήθως αφομοιώνονταν από τις ελληνικές κοινότητες της Βόρειας Μαύρης Θάλασσας. Κατά τον 19ο - 20ο αιώνα άρχισαν να ιδρύονται ελληνικοί οικισμοί των Ποντίων, οι οποίοι ήρθαν από τις περιοχές Μπάφρα, Σαμψούντα, Τραπεζούντα, Τρίπολη, Βατούμι, Καρς και το Ερζερούμ, κυρίως κατά τη διάρκεια των πο-

λεμικών συγκρούσεων: 1798 - 1830, 1858 - 1862, 1870 - 1880, καθώς και στις αρχές του 20ου αιώνα, όταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε τις διώξεις των Αρμενίων και των Ελλήνων. Οι Πόντιοι έχουν αναπληρώσει σε μεγάλο βαθμό τις ελληνικές κοινότητες των πόλεων λιμανιών και κατοίκησαν στα περισσότερα από 15 χωριά της Κριμαίας, χωριό Αναντόλ στην περιοχή του Ντονέσκ και άλλα. Κύρια απασχόληση των Ποντίων - ειδικά των χωρικών - ήταν η καλλιέργεια του καπνού, η κηπουρική και οι αμπελοκαλλιέργειες. Ορισμένοι ασχολήθηκαν με την εκτροφή προβάτων και την καλλιέργεια του μεταξοσκώληκα, ενώ όσοι ζούσαν κοντά στην ακτή, με την αλιεία. Η πλειοψηφία των Ποντίων - κατοίκων των αστικών κέντρων - απασχολούνταν στον τομέα των υπηρεσιών: άνοιξαν ξενοδοχεία, κομμωτήρια, αρτοποιεία και ζαχαροπλαστεία, καφενεία και ταβέρνες, παντοπωλεία - όπου πουλούσαν καπνό και ποτό. Επίσης ασχολούνταν με τις μεταφορές. Πολλοί Έλληνες έρχονταν και δούλευαν ως εποχιακοί εργάτες, οπότε στις αρχές του 20ου αιώνα ο αριθμός των Ελλήνων οι οποίοι είχαν υπηκοότητα άλλων χωρών, αυξήθηκε σημαντικά και τα ελληνικά Προξενεία ή Προξενικά γραφεία λειτουργούσαν σχεδόν σε όλες τις πόλεις όπου υπήρχαν λιμάνια. Επίσης, μεταξύ των Ελλήνων αστών ήταν πολλοί εκπρόσωποι των δημιουργικών επαγγελμάτων, όπως οι καλλιτέχνες - από τους οποίους οι πιο διάσημοι ήταν: Αρχίπ Κουίντζι (Μαριούπολη), Νικόλαος Χειμώνας (Ευπατόρια), Κυριάκος Κωσταντή (Οδησός), Μιχαήλ Λάτρη (Θεοδοσία) και άλλοι.

Στις αρχές του 20ου αιώνα στην Ουκρανία υπήρχαν περισσότεροι από 100.000 Έλληνες. Αυτήν την εποχή οι διαδικασίες γλωσσικής και πολιτισμικής αφομοίωσης είχαν γίνει πιο έντονες και επηρέασαν κυρίως τους Έλληνες ευγενείς, στρατιωτικούς, εμπόρους και τεχνίτες. Αυτό γίνεται αισθητό στην αλλαγή της παραδοσιακής φορεσιάς, του τρόπου ζωής, της ρωσοποίησης των ονομάτων και των επωνύμων και της αλλαγής ορισμένων στοιχείων της οικογενειακής τελετουργίας. Κατά τη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου και με την περαιτέρω ανάπτυξη της ΕΣΣΔ οι Έλληνες υπέστησαν σημαντικές απώλειες: οι Έλληνες της Κριμαίας υπέφεραν από την πείνα το 1921 - 1922, ενώ οι Έλληνες της Μαριούπολης υπέστησαν πολιτικές διώξεις από το σοβιετικό καθεστώς με κατηγορίες για συνεργασία με τις οργανώσεις του αναρχικού Μικόλα Μάχνο. Επιπλέον υπέστησαν και διώξεις κατά τη διάρκεια της κρατικοποίησης το 1930-1931 - όταν διεξάχθηκε η σοβιετική εκστρατεία των διώξεων και εκτελέσεων των πλουσιότερων αγροτών, με σκοπό την κατάσχεση της γης και της περιουσίας τους.

Υπήρξε μια σύντομη περίοδος όταν είχε επιτραπεί η «επιστροφή στις ρίζες» και δημιουργήθηκαν συνθήκες για την πολιτιστική ανάπτυξη της ελληνικής κοινότητας στην Ουκρανία: άνοιξαν τα εθνικά σχολεία, βιβλιοθήκες, θέατρα, εφημερίδες, οι Έλληνες είχαν την εκπροσώπησή τους στην κυβέρνηση και στην τοπική διοίκηση. Όμως, τη δεκαετία του 1930 από το καθεστώς οργανώθηκε εξάλειψη των κέντρων εθνικής ενότητας των Ελλήνων, κλείσιμο των ελληνικών εκκλησιών και σχολείων. Οι Έλληνες θα υποστούν την καταπίεση και την κατασκευή ψεύτικων κατηγοριών για συμμετοχή στις «ελληνικές εθνικιστικές οργανώσεις» και ως αποτέλεσμα, νέες διώξεις. Στις δυσκολίες της επιβίωσης της περιόδου του Β' Παγκόσμιου Πολέμου προστέθηκαν «οι εκκαθαρίσεις» με σκοπό την αναζήτηση και εξόντωση των «εχθρών του λαού» και ως αποτέλεσμα απελάσεις περίπου 20.000 Ελλήνων της Κριμαίας το 1944. Απελάθηκαν από το καθεστώς του Στάλιν ως «εχθροί του λαού», παρόλο που συμμετείχαν ενεργά στο κίνημα αντίστασης και πολέμησαν στις ομάδες των ανταρτών. Για παράδειγμα, τρία ελληνικά χωριά στην Κριμαία - Λάκι, Αρμουτλούκ και Σέιχ-Μαμάι κήκαν από τους εισβολείς-φασίστες επειδή οι κάτοικοι είχαν βοηθήσει τους αντάρτες. Ως επίσημος λόγος για την απέλαση των εθνικών ελληνικών ομάδων είχαν αναφερθεί οι κατηγορίες για τη συνεργασία με τους φασίστες, επειδή οι Έλληνες κατά τη διάρκεια της ναζιστικής κατοχής της Κριμαίας συνέχιζαν τις παραδοσιακές τους δραστηριότητες - το εμπόριο και τη βιοτεχνία. Αυτό θεωρήθηκε από τις σοβιετικές αρχές ως προδοσία και βοήθεια στην ανάπτυξη της οικονομίας του κατακτητή. Οι Έλληνες απελάθηκαν κυρίως στη Σιβηρία, το Καζακστάν, το Κιργκιστάν και ένα μέρος στο Ουζμπεκιστάν, με την απαγόρευση να επιστρέψουν στα σπίτια τους. Μόνο κατά την περίοδο της

ανεξαρτησίας της Ουκρανίας (μετά το 1991) μπόρεσαν οργανωμένα και ανοιχτά να ξεκινήσουν τη διαδικασία της επιστροφής στην Κριμαία. Όλες αυτές οι διώξεις και η σταλινική καταπίεση εναντίον διαφορετικών ομάδων των Ελλήνων στην Ουκρανία είχαν καταστροφικές συνέπειες για τη δημογραφία, τη γλώσσα και γενικότερα για τον πολιτισμό τους.

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, στην Ουκρανία υπήρχαν 91.500 Έλληνες. Η σύγχρονη ελληνική κοινότητα της Ουκρανίας αποτελείται από τρεις ομάδες: τους Πόντιους, Θρακιώτες και κυρίως από τους Έλληνες της Μαριούπολης, οι οποίοι διαφέρουν ως προς τα γλωσσικά και πολιτιστικά τους χαρακτηριστικά, τα οποία σχετίζονται με τον τόπο της προηγούμενης κατοικίας και με την πολιτιστική επιρροή των γειτόνων. Επί του παρόντος, οι Έλληνες ζουν διάσπαρτα σε μεγάλες πόλεις και σε μερικά χωριά της Οδησού, Μικολαίβ, Χερσώνα, Ζαπορίζα, Δνειπρό, στην περιοχή του Κροπιβνίτσκ, του Λουγκάνσκ και στις πόλεις: Κίεβο, Λβιβ, Χάρκοβο, Σεβαστούπολη και γενικά στην Κριμαία. Αλλά οι περισσότεροι (77.500 Έλληνες, που αντιπροσωπεύουν σχεδόν το 85% των Ελλήνων της Ουκρανίας) κατοικούν στην περιοχή του Ντονέτσκ, όπου οι Έλληνες της Μαριούπολης ζουν σε περισσότερους από 60 οικισμούς. Σε ορισμένους οικισμούς της περιοχής του Ντονέτσκ οι Έλληνες αποτελούν το 70% του πληθυσμού. Στην πόλη της Μαριούπολης βρίσκεται το κέντρο της Ομοσπονδίας των Ελληνικών Κοινοτήτων της Ουκρανίας.

Η σύγχρονη Ουκρανία με τα διεθνώς αναγνωρισμένα σύνορά της, είναι η μοναδική από τις χώρες της Μαύρης Θάλασσας, όπου από την εποχή της αρχαιότητας και του Μεσαίωνα έως σήμερα διατηρήθηκε η μοναδική ελληνική κοινότητα - οι Έλληνες της Μαριούπολης - με ιδιόμορφο πολιτισμό, γλώσσα, παραδόσεις και την κοσμοθεωρία της. Επιπλέον, η Ουκρανία έχει γίνει ένα φιλόξενο καταφύγιο πολλών προσφύγων από την πρώην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Με εξαίρεση τη σοβιετική εποχή και τη σταλινική καταπίεση, από την οποία είχαν πληγεί όχι μόνο οι Έλληνες, αλλά και οι εκπρόσωποι άλλων εθνικοτήτων, την περίοδο της ανεξαρτησίας της Ουκρανίας, οι Έλληνες δεν υπέστησαν καταπιέσεις εξαιτίας της εθνικότητας και της γλώσσας τους.

Δυστυχώς, αυτή τη στιγμή ένα μέρος των ελληνικών οικισμών είναι υπό κατοχή ή βρίσκεται στην περιοχή της στρατιωτικής σύγκρουσης. Για αυτούς τους λόγους θα ήθελα να επισημάνω την προσοχή της ελληνικής κοινωνίας και της ουκρανικής διασποράς στην ανάγκη ανθρωπιστικής και τεχνικής βοήθειας προς την Ουκρανία για την αντιμετώπιση της στρατιωτικής επιθετικότητας της Ρωσίας, διότι η ανθρωπότητα μπορεί να χάσει αυτό το μοναδικό ελληνικό πολιτισμό που εξακολουθεί να υπάρχει στην Αζοφική της Ουκρανίας.

Μετάφραση: *Ινγκα Κοροτκέβιτς*
Επιμέλεια: *Γαλήνη Μασλιούκ*